

Roeiende vrouwen

De weg van de sierlijkheid

Inleiding

Het jaar voor de Olympische Spelen van 1996 traiden de Nederlandse roeisters die voor selectie in aanmerking wilden komen driemaal per dag gedurende een à twee uur. In het voorjaar werd er voornamelijk geroeid, in de herfst en winter gebruikten ze ook de roeimachine en krachtsportapparaten. Tot op het laatst liepen zij de kans uitgeselecteerd te worden. Een maand voor het begin van de Spelen werd nog een roeister bedankt voor de moeite en naar huis gestuurd. Hoewel bondscoach Kris Korzeniowski in de pers werd omschreven als 'drilbaas', waren de roeisters enthousiast over zijn aanpak.

Deze betrokkenheid van vrouwen bij de roeisport verschilt aanzienlijk met de situatie aan het begin van deze eeuw:

Dat dames roeiden, was een grote zeldzaamheid. Jongedames gingen mede op uitnodiging voor avondtochtjes naar het Kalfje, des Zondags wat verder, naar Ouderkerk en het Gein: haar taak bepaalde zich tot converseren en sturen (Crone 1948, 44).

Net als bij veel andere sporten werd het roeien in Nederland in de negentiende eeuw door mannen in clubs en later in nationale en internationale bonden georganiseerd. Mannen stelden de voorwaarden vast om toe treden en alleen zij namen aan wedstrijden deel. Een van die voorwaarden was dat vrouwen als deelnemer actief konden worden wanneer hun optreden aansloot bij heersende opvattingen over vrouwelijkheid. Dat betekende: gracieus, soepel en harmonisch bewegend. Roeiwedstrijden voor vrouwen begonnen dan ook niet als snelheidswedstrijden maar werden alleen toegestaan als stijlwedstrijden, waarbij een jury de perfectie van de roei-beweging en het uiterlijk van de ploeg beoordeelde. Deze fase begon in 1914, toen de eerste officiële stijlwedstrijd plaats had en eindigde in 1970, na een lange periode waarin de belangstelling ervoor taande en die voor snelheidswedstrijden toenam. Ging het bij de Olympische ploeg voornamelijk om spieren, bij de eerste roeiende vrouwen stond sierlijkheid voorop. De weg van die sierlijkheid naar 'spierlijkheid' is symbolisch voor de ont-

wikkeling die de deelname van vrouwen in een aantal sporten heeft door-
gemaakt.

In dit artikel proberen we te verklaren hoe vrouwen via de weg van de sierlijkheid bij het wedstrijdroeien betrokken raakten en zich daarbij tot op zekere hoogte conformeerden aan de voorwaarden die mannen stelden aan hun deelname. Hoe zag de roeicultuur eind negentiende eeuw eruit? Op welke wijze maakten vrouwen hun wensen om actief te roeien kenbaar? Hoe reageerden de mannelijke roeiers en bestuurders daarop? Hoe kwam het stijldroeien tot ontwikkeling en hoe evolueerde dat in de richting van het wedstrijdroeien? Met andere woorden: wanneer werd de sierlijkheid ervaren als een dwangbuis waaraan vrouwen zich wilden en konden ontworstelen? Dit onderzoek biedt niet alleen inzicht in de visie op sportiviteit en lichamelijke binnen de hogere middenklasse - het typische roeimilieu. Het is tevens een voorbeeld van de uiteenlopende manieren waarop binnen de Nederlandse samenleving werd onderhandeld over zeggenschap inzake sekseverhoudingen.

Sekseverhoudingen en sporten

Het moderne wedstrijdroeien vereist kracht, conditie en een grote trainingstoewijding. Zaken die niet direct met vrouwen en vrouwelijkheid worden en werden geassocieerd. De roeisport had dan ook lange tijd het aanzien van een mannenbolwerk, waarbij vrouwen alleen in de marges werden toegelaten en als bedreiging werden gezien voor de ruwe mannen-cultuur die zich rondom het roeien ontwikkeld had. Met andere woorden: roeien lijkt bij uitstek een sport waarmee kan worden aangetoond dat de sportcultuur een door en door masculien bolwerk was, waarbinnen grote hindernissen bestonden voor de participatie van vrouwen. Deze grofmazige 'uitsluitingsbenadering' wordt centraal gesteld door sportsociologen en -historici die het seksspecifieke karakter van sport benadrukken (Knoppers 1995; Van Schuppen 1980; Hall 1976). De vraag hoe *veranderingen* in dominante machtsverhoudingen en omgangsvormen binnen de sport tot stand kwamen, is echter vanuit die uitsluitingsbenadering lastig te beantwoorden. Wie verschillende sporten aan een historisch onderzoek onderwerpt, valt op dat veranderingsprocessen sterk uiteenlopende patronen vertonen. Binnen sommige sporten waren jaren van strijd nodig om participatie van vrouwen te realiseren. Dat geldt met name voor die sporten, die populair waren en bestaande maatschappelijke geseksueerde machtsverhoudingen in hoge mate reflecteerden. Voetbal en wielrennen zijn daarvan voorbeelden. Deelname van vrouwen tastte dominante noties van

seks te zeer aan. Andere sporten laten evenwel veel subtielere verschuivingen zien, soms omdat deelname van vrouwen synchroon liep met opvattingen over vrouwelijkheid, soms omdat ze vooral binnen een elite werden beoefend. Dat geldt bijvoorbeeld voor tennis en hockey. Weer andere sporten laten juist een heel vroege participatie zien, omdat dat pedagogisch verantwoord werd geacht. Zwemmen en gymnastiek zijn daarvan een voorbeeld (Derks 1995; 1997a). Ons uitgangspunt is dat vooronderstellingen over een eenvormige mannelijke dominantie binnen sport de gedifferentieerde veranderingsprocessen niet adequaat kunnen verklaren. Wij zetten de sportspecifieke analyse in die Van Bottenburg heeft toegepast in zijn onderzoek naar populariseringsprocessen. Hij betoogt dat sociale verankering en culturele stijlen een belangrijke rol spelen (Van Bottenburg 1994). Toegepast op de participatie van vrouwen - die ook opgevat kan worden als een vorm van popularisering - maakt een sportspecifieke benadering het mogelijk om binnen dat grillige proces fijnmaziger patronen te duiden. Dit sluit ook aan bij een meer gedifferentieerde en dynamische benadering van de sport en sekseproblematiek die de laatste jaren door verschillende sporthistorici toegepast wordt (Hargreaves 1994, McCrone 1988, Mangan & Park 1987, Pfister 1980, Holt 1989). Hoewel sport en mannelijkheid sterk met elkaar verweven zijn, kan niet worden gesproken van één vast systeem van dominantie van mannen over vrouwen. Per sport verschilt de aard van de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. Binnen het sportdomein worden bestaande sekseverhoudingen steeds weer bevestigd, maar ook uitgedaagd en ter discussie gesteld. Vaak geeft juist de sportgeschiedenis voorbeelden van vrouwen die bestaande verhoudingen en praktijken aanvochten, terwijl bijvoorbeeld 'de politiek' of 'het feminisme' daar nog niet mee bezig waren. En anderzijds zijn er ook tal van voorbeelden te vinden van vrouwen die zich aanpasten aan bestaande verhoudingen en deze verdedigden. Er bestonden en bestaan verschillende manieren voor de seksen om over sport te communiceren en te onderhandelen. Juist de vraag naar de dynamiek waarmee vrouwen zich in de heersende sportcultuur invoegden en tegelijk naar omwegen zochten om hun eigen zin te krijgen, kan zicht geven op die verscheidenheid. De weg van de sierlijkheid was één zo'n manier. Vanuit deze optiek willen wij de geschiedenis van de (vrouwen)roeisport benaderen.

Van stuurstoel naar rolbank

Spelevaren

Voordat boten door motoren voortgestuwd konden worden, werd de energie ervoor geleverd door wind, stroom, trekkracht van paarden en mensen of de kracht die met roeien, wrikken of bomen opgewekt werd. Roeien was een beroepsactiviteit van matrozen, pontbazen, slepers en palingboeren. Daarnaast maakten in de zeventiende en achttiende eeuw zowel mannen als vrouwen ook wel plezieruitjes in roeiboten. Maar dit kwam gedurende de negentiende eeuw, wat de vrouwen betreft, minder vaak voor. Ter Gouw schreef in 1871 in zijn beschouwing over de volksvermaken:

En de jonge dames, die weleer, onder een grooten strooehoed op 't steigertje zaten te hengelen, of met een schuitje uit visschen gingen en zelf roeiden, hadden vrij wat meer plezier dan zij, die men tegenwoordig in een rieten huisje bij een bloembedje ziet zitten borduren of romans lezen (Ter Gouw 1871, 643).

Dames visten en roeiden niet alleen minder, ook bij het schaatsen, waar traditioneel het standsverschil placht weg te vallen, toonden zij zich minder (id., 592). Gedurende de negentiende eeuw trokken vrouwen 'van deftige huize' zich meer terug in de afgeslotenheid van de huiselijke omgeving. Over het algemeen zochten zij hun vermaak in weinig fysieke inspanning vergende activiteit (verg. id., 330). Vrouwen werden in de 19e eeuw volgens Romein vereerd als ongerepte maagd en als echtgenote en moeder. Maar deze verering leverde tegelijkertijd allerlei beperkingen voor hen op. Romein spreekt van een 'afgodsbeeld (...) onder een stolp' (Romein 1967, 345). Met deze beperkingen voor hun vrouwen onderscheidde de leden van de burgerij zich van die van de volksklassen, waarvan de vrouwen evenals de mannen genoodzaakt waren om door fysiek inspannende activiteiten in hun levensonderhoud te voorzien (Stearns 1976, 166). Jonge burgeressen werden streng opgevoed opdat zij eerbare huwelijkskandidaten werden (id., 139, 140).

Sportificering, het - over het algemeen naar Engels model - reglementeren en organiseren van sportieve vermaken, is te beschouwen als een facet van een veel algemener proces van modernisering van nationale samenlevingen (Landes 1969, 6). Zeker gedurende de negentiende eeuw behoorden degenen in Nederland die aan sport deden tot het progressieve deel van de bevolking. Zij probeerden sportieve activiteiten, die zij associeerden met het prestige van de meest welvarende en machtige landen, in eigen land na te volgen. Sport was modern. Maar deze vorm van

moderniteit riep ook weerstanden op (Stokvis 1995, 61, 63). In een gedenkboek van de studentenroeibond wordt de aard van deze weerstand omstreeks 1880 als volgt verwoord:

Inderdaad was de houding der ouderen tegenover sport in de eerste jaren van den Universiteitswedstrijd niets minder dan vijandig, hoogstens onverschillig en neutraal. Het gevolg was, dat de deelnemers dikwijls hunne namen geheim hielden en zich onder pseudoniemen lieten inschrijven, daar hunne ouders dergelijke verichtingen of onvereenigbaar achtten met ernstige en degelijke studie of schadelijk voor de gezondheid (Abendanon & Beversen 1932, 12)!

Door het strengere, op het huiselijk leven gerichte opvoedingsregime voor meisjes en jonge vrouwen, was de weerstand tegen hun deelname nog veel sterker. De conservatieve weerstand van pedagogische aard, waarmee ook de jongemannen te kampen hadden, werd bij hen versterkt door angst voor sociale degradatie. Daar hadden jongemannen uit de hogere standen minder mee te kampen. Het plezierroeien in meer of minder sierlijke roeiboortjes was, zoals de eerder geciteerde Ter Gouw al aangaf, een bekende vorm van ontspanning. Over het algemeen roeide de man daarbij en stuurde de vrouw. Standverschillen waren in lokaal verband overduidelijk en kwamen ook door het smetteloos witte kostuum van de man (Crone 1948, 44) en het daarbij passende toilet met hoed van de dame tot uiting.

Alhoewel het, volgens Crone, weinig voorkwam, leverde het roeien door dames in wherries, luxe toerroeiboten met comfortabele stuurstoelen waarin men gemakkelijk met gewone dagelijkse kleding kon roeien, weinig problemen op. Het dames-achtige van de vrouwen die in wherries stuurden of er soms ook wel in roeiden, werd duidelijk aangegeven door het deftige karakter van het toilet dat zij daarbij droegen.

Sportificering

De sportificering van het roeien ging gepaard met bewegings- en materiaaltechnische ontwikkelingen die, gegeven de gedragsstandaarden met betrekking tot beweging en kleding door vrouwen, extra problemen opleverden. In de eerste plaats was er een verschil tussen het rustige toerroeien en de wedijver in fysieke kracht en techniek bij het wedstrijdroeien. Bij de fysieke inspanning die de wedijver oproep, verdween de stilering van het bewegen die men in de sociale omgang aangeleerd had. Zonder speciale training wordt wedstrijdroeien een wild geruk. Dergelijk geruk maakt zowel mannen als vrouwen belachelijk. Omstreeks het midden van de negentiende eeuw namen mannen uit de hogere klassen nog vrijwel niet aan wedstrijden deel. Vermogende particulieren en ook clubs

hurden ploegen met palingboeren en veerlieden of lokten ploegen van matrozen met geldprijzen om aan wedstrijden deel te nemen. De bemanning van deze ploegen was uiteraard wel getraind. De eerste ploegen van mannen uit de gegoede burgerij 'heeren-liefhebbers' die in die tijd aan wedstrijden deelnamen, zorgden ervoor eerst goed geoefend te hebben (Crone 1948, 21). De risico's om zich belachelijk te maken waren in die tijd voor mannen al zo groot, dat van actieve deelname door vrouwen van hogere stand helemaal geen sprake was. Wel werden soms wedstrijden met geldprijzen georganiseerd voor volksvrouwen. Het verlies aan uiterlijk decorum waarmee hun geruk aan de riemen gepaard ging, vormde een bron van vermaak voor het overwegend mannelijke publiek (vgl. Guttman 1991, 66). Nog in 1882 overwoog het bestuur van de Utrechtse studentenvereniging Triton een dergelijke race te organiseren. De 'attractie' ging in verband met de te hoge kosten echter niet door.¹

Gedurende het laatste kwart van de negentiende eeuw leidde het wedstrijdroeien tot de introductie van vernieuwingen in de roeiboten die vrouwen nog meer buitensloten. De 'sliding' was in dit verband het meest van belang. In de luxe toerwherries en ook in de eerste speciaal voor het wedstrijdroeien gebouwde boten zaten de roeiers op een plank die aan de boot vast zat. Roeien deed men met arm- en rugspieren, waarbij de roeier zich met de voeten schrap kon zetten tegen een voetenplank. De eerste 'slidings' bestonden uit een stukje in de lengterichting van de boot gemonteerde metalen rails waarop een klein bankje met behulp van in de rails passende glijlatjes (later werden dit wieltjes, vandaar de naam rolbankjes!) heen en weer bewogen kon worden. De voeten werden met riempjes aan het voetbord bevestigd en aldus kon de roeier zijn benen intrekken en weer uittrappen. Op deze manier ontstond een langere haal, waarbij bovendien ook de beenspieren ingeschakeld werden. Deze vernieuwing werd in een iets later stadium gecombineerd met de zogenaamde 'uitlegger'. De raceboten werden, teneinde de weerstand van het water te verminderen, steeds smaller gebouwd. Om toch een efficiënte hefboomverhouding te bewaren tussen de delen van de riem binnen en buiten de boot, werd bij iedere roeiplaats door een constructie van metalen buizen (uitlegger) het steunpunt van de riem (dol), in plaats van op de zijkant van de boot, een stuk naar buiten verplaatst. De roeitechniek ging door deze veranderingen sterk afwijken van die van het roeien in een wherrie of ander plezier- of vissersbootje. Vrouwen werden meer buitengesloten, omdat ze met conventionele kleding vrijwel niet in de nieuwe wedstrijdboten konden roeien.² Het moderne roeien vergde meer bewegingsvrijheid dan die kleding toeliet. De kleding werd vuil van het vet dat nodig was om de 'slidings' soepel te laten gaan. Het belangrijkste was vermoedelijk

nog dat bij het intrekken van de benen de rok noodzakelijkerwijs omhoog ging en er meer been in zicht kwam dan fatsoenlijk geacht werd. Voor deze problemen werden in het begin van de twintigste eeuw wel oplossingen gevonden, maar aanvankelijk droegen ze er toe bij dat het wedstrijdroeien een mannenaangelegenheid bleef en dat vrouwen, toen zij wat meer gingen roeien, zich tot wherries beperkten. Het tempo waarin de sport, i.c. het roeien, zich als modern fenomeen ontwikkelde, was hoger dan het tempo waarin voor die sportbeoefening relevante gedragsstandaarden met betrekking tot het bewegen van vrouwen veranderden.

Exclusieve verenigingsvorming door vrouwen

In de gedenkboeken van de oudere roeiverenigingen (tabel 1), komen tot de eeuwwisseling dames in vrijwel geen andere rollen naar voren dan als supportsters, aanbiedersters van vaandels, vlaggen en prijzenkasten, donatrices, introducées op de societeit, partners bij feesten en gezelschap in toerboden. Uitzonderlijk moet in 1899 het, uitdrukkelijk in het gedenkboek vermelde, optreden zijn geweest van een viertal dames en hun stuurvrouw tijdens de jubileumwedstrijden van Njord ter gelegenheid van het vijftwintigjarig bestaan. Zij kwamen in een oude wedstrijdboot, met vaste banken en dollen op de zijkant van de boot, de baan oproeien om het bestuur... een vaandel(!) aan te bieden (Landaal 1949, 69).

Toch is er tegen het eind van de negentiende eeuw wel een enkele poging waarneembaar om op roeigebied onder de door Romein gepostuleerde stolp uit te komen. Zo werd in 1888 de Damesroeivereniging 'Thetis' opgericht. In een van de vroegste beschrijvingen van de roeisport in Nederland wordt de vereniging als volgt omschreven:

In Amsterdam bestaat er nog eene vereniging welke in onze roei-wereld eenig in haar soort is en vermoedelijk zal blijven, en die, naar men vermoedt, haar ontstaan aan eenen 29-en Februari te danken heeft: namelijk de dames R.-V. 'Thetis', die alleen vrouwelijke leden aanneemt, en de heeren van de schepping slechts in den gemakkelijken stuurstoel duldt. De dames hebben tot nog toe op geen wedstrijd naar den prijs medegedongen, doch zijn steeds in hare wherries onder de trouwste bezoekers opgemerkt (Vissering 1893, 286).

De auteur van deze passage heeft zich niet met de vraag bezig gehouden tegen wie de dames van Thetis in een wedstrijd zouden kunnen uitkomen. Belangrijker is echter dat de vereniging niet zonder meer als een schrikkelgeboorte kan worden afgedaan. Men zou de oprichtsters als veteranen in de strijd voor de sportbeoefening door vrouwen in Nederland kunnen beschouwen. De voorzitter van de vereniging, J.M.E. Kerlen, was in 1886 een van de oprichtsters en de eerste voorzitter van de Hollandsche

Dames Zwemclub (HDZ), haar twee medebestuurders waren familie van de eigenaar (Th. van Heemstede Obelt) van het zwembad, waar eveneens in 1886 de eerste zwemwedstrijden voor dames plaatsvonden.

Tabel 1 *Overzicht van in 1996 bestaande roeiverenigingen opgericht voor 1914*

Naam	jaar	plaats	doelgroep
Kon. Amst. r. & z.v. De Hoop	1848	Amsterdam	burgers
Kon. r. & z.v. De Maas	1851	Rotterdam	burgers
Kon. Dordr. r. & z.v.	1851	Dordrecht	burgers
Njord	1874	Leiden	studenten (M)
De Amstel	1874	Amsterdam	burgers
Laga	1876	Delft	studenten (M)
Kon. r. & z.v. Neptunus	1876	Delfzijl	burgers
Aegir	1878	Groningen	studenten (M)
Triton	1880	Utrecht	studenten (M)
Willem III	1882	Amsterdam	burgers
zzv	1882	Zaandam	burgers
Daventria	1884	Deventer	burgers
De Delftsche Sport	1885	Delft	burgers
Nereus	1885	Amsterdam	studenten (M)
Kon. r. & z.v. Het Spaarne	1885	Heemstede	burgers
De Zaan	1886	Wormerveer	burgers
Kon. Gr. r. & z.v. De Hunze	1886	Groningen	burgers
Nautilus	1886	Rotterdam	burgers
Zwolsche	1887	Zwolle	burgers
Pantha Rei	1904	Den Helder	adelborsten
Dudok van Heel	1905	Breda	officieren
Viking	1906	Utrecht	burgers
Poseidon	1907	Amsterdam	burgers
De IJssel	1909	Kampen	burgers
Alkmaarsche r. & z.v.	1910	Alkmaar	burgers
R.& z.v. Gouda	1911	Gouda	burgers
De Laak	1911	Den Haag	burgers
Isala	1912	Zutphen	burgers
Argo	1913	Wageningen	studenten (M/V)
Die Leythe	1914	Leiden	burgers
Maastrichtsche wsp.cl.	1914	Maastricht	burgers

Bron: Roeien jrg 50, 27/11/96 no 625

Meisjes werden al eerder toegelaten bij de 'Amsterdamsche Zwemclub' (1870). Maar het was vermoedelijk de weerstand bij deze club om wedstrijden voor meisjes te organiseren die aanleiding vormde tot de oprichting van HDZ. Van Heemstede Obelt had al meteen bij de opening van zijn zwembad in 1881 rekening gehouden met belangstelling van vrouwelijke zwemliefhebsters. Er was een speciaal bad voor vrouwen. Kort na de opening ging het gerucht dat een twaalftal dames hun haar bij dezelfde kapper kort had laten knippen om er bij het zwemmen minder last van te hebben. Zij werden beschouwd als 'slechte meiden'.³ Het commentaar dat de zwemwedstrijden in de pers opriep, had voornamelijk betrekking op de vraag wie ernaar mochten kijken. Dat zouden geen mannen mogen zijn. Alleen voor de jurering van de wedstrijden werden enkele ter goeder naam en faam bekend staande heren toegelaten. Een orkest, ter verhoging van het feestelijk karakter, werd buiten de muur van het zwembad opgesteld, zodat de deelnemsters de klanken wel konden horen, maar de mannelijke orkestleden de zwemsters niet konden zien.

Thetis was dus net als HDZ een poging van vrouwen om door exclusieve organisatievorming deel te nemen aan een tak van sport. Maar terwijl HDZ een bloeiende vereniging werd, ging Thetis in de loop van de jaren negentig alweer ter ziele. Vermoedelijk slaagden het bestuur en de leden er niet in het vele geld dat nodig was voor de aanschaf en het onderhoud van de boten en het in stand houden van een botenhuis op te brengen. Een zwemvereniging had het in dit opzicht makkelijker. Daar was het alleen nodig voor enige tijd ruimte in een zwembad te huren, dat verder niet door de vereniging geëxploiteerd behoeft te worden. Financiële overwegingen vormden in latere fasen van de ontwikkeling van het damesroeien bij veel verenigingen een voorname reden om vrouwen toe te laten. Exclusief vrouwelijke clubs die later opgericht werden, sloten zich vroeg of laat ook weer mede daardoor aan bij verenigingen van mannen.

Een tweede poging tot exclusief vrouwelijke verenigingsvorming bij het roeien was de Leidsche roeivereniging voor vrouwelijke studenten 'De Vliet' (1905 - 1971). De leden van deze club beperkten zich gedurende de eerste jaren tot het roeien in de twee wherries die men met veel moeite had kunnen financieren. Onvermogen om een wedstrijdboot te kunnen kopen, heeft er vermoedelijk toe bijgedragen dat de dames van deze club, bij het initiatief in 1914 tot het houden van wedstrijden in stijlroeien, geen belangrijke rol speelden. Maar twee jaar na dit initiatief wist De Vliet bij de studentenvereniging Njord een geschikte boot te lenen en een coach te vinden en nam een vier van de club deel aan een stijlwedstrijd.⁴ Pas in 1920, vijftien jaar na oprichting, toen er meer dan honderd leden waren, verwierf de club een eigen botenloods. Na die tijd ontwikkelde De Vliet

zich tot een belangrijk bastion van het damesroeien. De problemen die ontstonden toen het roeiwater van de club gedempt werd, leidden in 1971 tot een fusie met de jonge 'alternatieve' studentenroeivereniging Asopos.

Gemengde verenigingen

De verenigingen die in het begin van de twintigste eeuw opgericht werden, lieten over het algemeen wel vrouwen als lid toe. Dat was bijvoorbeeld het geval bij Poseidon en Viking (Jorissen e.a. 1990, 61). Ook bij Die Leythe werden van meet af aan dames toegelaten. Aanvankelijk vonden in de loods van die club ook de dames van De Vliet onderdak. De oudere burgerverenigingen volgden met een vertraging. Bij De Hoop was deze relatie kort, daar werden vrouwen in 1916 als lid toegelaten. De Maas was wat conservatiever, daar konden vrouwen pas in 1933 terecht. De positie van vrouwen in de clubs was niet altijd even duidelijk. In het gedenkboek van de oude burgervereniging De Amstel staat bijvoorbeeld dat dames er pas in 1934 na veel weerstand van de leden en alleen uit financiële nood werden toegelaten. Toch was er al in 1914 bij de eerste roeiwedstrijd voor vrouwen een Amstel-skiffeuze die een prijs won. Vermoedelijk was de situatie bij De Amstel hetzelfde als op De Hoop. Het lidmaatschap van vrouwen hield alleen in dat zij, na betaling van de contributie, mochten roeien bij de club, maar zij hadden geen stemrecht op de ledenvergadering. Bij De Hoop verwierven zij dat pas in 1946 (Crone 1948, 92).

Vanaf 1903 had ook de Amsterdamsche studentenclub Nereus damesleden. Nereus was een subvereniging van het Amsterdams Studenten Corps. Dat was in 1902 gefuseerd met de Amsterdamse Vrouwelijke Studenten Vereeniging (AVSV) (Hagendijk 1980, 70). Ook was er sprake van een fusie tussen het corps en de 'Amsterdamse Studenten Vereniging' (ASV). Deze bundeling van faculteitsverenigingen had ca. honderd vrouwelijke studenten op basis van volkomen gelijkwaardigheid als lid.⁵ Deze ontwikkelingen en de precare financiële situatie waarin de club verkeerde⁶, vormden de aanleiding om ook tot dit mannenbolwerk vrouwen toe te laten.

Aanvankelijk beperkten de vrouwelijke leden zich tot het roeien in wherries. Maar bij deze gemengde verenigingen waren ook moderne wedstrijdboten aanwezig. Werden die niet voor het wedstrijdroeien gebruikt, dan mochten er ook tochtjes mee gemaakt worden door de minder serieuze 'fuifroeiërs'. In die gezelschappen verwierven dames vermoedelijk hun eerste ervaring met het roeien in wedstrijdboten. Binnen een club als Nereus was in die tijd ook wel sprake van een zekere versoepeling in de gedragstandaarden bij de omgang tussen mannen en vrouwen.⁷ Dat de dames zich bij het oefenen niet altijd zo keurig kleedden als bij de officiële

stijlwedstrijden het geval was, kan opgemaakt worden uit de mededeling dat de dameskleedkamer wat de rommel betrof sterk negatief uitmuntte. Het Kalfje (een café aan de Amstel, enige kilometers buiten Amsterdam) werd hen als pleisterplaats verboden, omdat de andere gasten aanstoot namen aan de kleding van de roeisters. Het probleem dat de rokken opleverden bij het gebruik van boten met rolbankjes kreeg als oplossing dat de rok met een band om de benen gebonden werd. Bij Nereus ging dat nog in 1927 als volgt:

Onze knieën waren aan elkaar gebonden met de elastieken van de dweil die om onze rokken zat. Je nam een dweil, die vouwde je in tweeën, dan was het een rechthoek. Aan iedere punt zette je knoopsgatenelastieken en aan één kant deed je slopenknopen. Dan legde je die dweil op je bankje, je ging erop zitten en je maakte 'm vast om je rok. Onze witte kousen werden nog wel vuil.⁸

In stijl naar snelheidswedstrijden

Stijlroeien voor vrouwen

In Duitsland, Engeland en de Verenigde Staten werden al aan het eind van de negentiende eeuw stijlroeiwedstrijden door vrouwen gehouden. Hierbij ging het niet om het afleggen van een bepaald traject in zo kort mogelijke tijd, maar om de fraaiste techniek, de onderlinge gelijkheid en het uiterlijk van de ploeg als geheel (Wigglesworth 1992, 108; Guttman 1991, 116, 130). De initiatieven om dit soort wedstrijden in Nederland te houden kwamen vanuit de gemengde verenigingen, waarvan de mannelijke leden regelmatig deelnamen aan buitenlandse wedstrijden. Vrouwen die hen vergezelden zagen daar het stijlroeifenomeen voor het eerst. In de gemengde verenigingen waren bovendien geschikte boten voorhanden en coaches aanwezig. Deze verenigingen overreedden in 1914 een van de belangrijkste wedstrijdgevende organisaties, Hollandia, om het onderdeel stijlroeien voor vrouwen in het wedstrijdprogramma op te nemen.

De introductie van het vrouwenstijlroeien illustreert hoe verschillend er in die tijd over vrouwensport werd geoordeeld. Enerzijds waren er tal van vooringenomen standpunten, anderzijds bleek er ruimte voor verandering. Zo was het voor een deel te danken aan de welwillendheid van mannen dat het vrouwen-stijlroeien een officieel onderdeel van de wedstrijdprogramma's werd. Die inspanningen waren tamelijk ambivalent. Het was bepaald niet zo dat de gemengde roeiverenigingen overliepen van waardering voor de vrouwenbeweging als geheel. In 1913 bijvoorbeeld raadde een Nereus-roeister de organisatie van de tentoonstelling *De vrouw, 1813-1913* af om

een roeidemonstratie te organiseren 'met het oog op de anti-feministische elementen' binnen de vereniging.⁹ Het is waarschijnlijker dat de welwillendheid terug te voeren was op de familiale cultuur van de verenigingen: de meeste roeiende vrouwen waren zusters, dochters of nichten van mannelijke roeiers of bestuursleden. Tegelijkertijd markeerde de houding toch een behoorlijke ommezwaai. De negentiende-eeuwse idealisering van vrouwen als verfijnde en breekbare wezens was dan wel aan het afbrokkelen, maar bepaald nog niet verdwenen. Het was zoeken naar nieuwe omgangsvormen, en de sportverenigingen waren plaatsen bij uitstek waar dat gebeurde. Illustratief is in dat verband de opmerking die de coach van de eerste stijlroeiploeg van Nereus maakte. Deze voorstander van het vrouwenroeien vroeg zich af of hij tegen zijn ploeg wel kon zeggen: 'Trap je benen uit'.¹⁰

In 1914 nam Hollandia het stijlroeien op in het programma. Op 6 juni van dat jaar verschenen bij Alphen aan den Rijn voor het eerst in een officiële wedstrijd roeisters op het water die met elkaar een sportieve strijd aangingen. Aanwezig waren drie gestuurde vieren van De Amstel, Nereus en Viking. De slagvrouwen van Nereus en De Amstel namen het ook in de skiff tegen elkaar op. De wedstrijdafstand bedroeg 1200 meter.¹¹ Tevoren was er in de dameskleedkamer enige commotie ontstaan, toen de roeisters van Viking en De Amstel merkten dat de Nereiden hun korsetten daar hadden achtergelaten. Hoewel ze dat als oneerlijke concurrentie zagen, werd het afleggen van de corsetten als te onwelvoeglijk gezien. Zij besloten toch liever respectabel het water op te gaan. De onwetende jury en het publiek waren een andere mening toegedaan: de Nereusploeg werd als de meest stijlvolle aangemerkt.¹² De meeste aanwezigen waren het erover eens dat het stijlroeien in de gestuurde vieren de moeite van het aanzien waard was geweest. Maar over de skiffwedstrijd, die een combinatie van stijl en snelheid bevatte, waren de meningen verdeeld. De winnares, Lize van Olst van De Amstel, had zich helemaal leeggerooid. Dat vond men niet stijlvol: 'ze zag er na afloop bekaf en verkreukeld uit', schreef een Hollandia-bestuurder. En de verslaggever van het blad *De Watersport* noteerde:

Wil men absoluut damesraces zien, laat het bestuur dan maar enige militante suffragettes uit Engeland laten overkomen, mits zorgdragend voor een sterk politiecordons rondom het botenpark (Neppéus 1982, 8).

De eerste vrouwenwedstrijd betekende weliswaar een doorbraak, maar stond tevens in het teken van een vage angst bij mannelijke roeiers en bestuurders voor inbreuk op bestaande sekseverhoudingen. Dat werd na af-

loop in klare taal gesteld tijdens een op rijm gezette tafelrede van de voorzitter van de Delftse studentenclub Laga. Ook wanneer we rekening houden met de in studentenkringen gebruikelijke cultuur van overdrijving, vormen zijn woorden toch een niet mis te verstane illustratie van een verstoorde mannenwereld:

Waar is toch de tijd, de goede tijd gebleven,
Dat men niet spreken kon van 't oorverdoovend leven,
Dat opsteeg uit der overwinnaarskelen,
Waar is de tijd, ik wil 't U niet verhelten,
Dat men de spijs, die men niet kon verteren,
met wijsch gebaar op de grond dorst deponeren.
Dat alles is voorbij, dat is nu afgedaan,
Wij kunnen nu met 'dames' hier aan tafel gaan.
(...)
De sport, waar wij ons veilig achtten,
Die weggelegd slechts scheen voor stoere mannekrachten,
Helaas ook dat...een ijdel ideaal.
Want was heur aantal klein, 't was voor de eerste maal.
Ik zeg het U, ik weet het vast helaas,
Over een jaar of vier, dan zijn ze ons de baas.¹³

De wedstrijden van 1914 hadden tot gevolg dat snelheidsnummers voor vrouwen niet meer georganiseerd werden. Het stijlroeien bleef gehandhaafd en werd verder uitgebreid tot meer bootnummers. Vasthoudend aan traditionele opvattingen over ideale vrouwelijkheid 'beschermden' de mannelijke bestuurders de roeisters tegen zweet en uitputting, tegen 'echte' sport. Alleen een sierlijk optreden in de 'schoonheidswedstrijden' werd getoleerd, zodat de roeisters in ieder geval vrouwelijk zouden blijven, en de mannen mannelijk.¹⁴

'Een levendig verlangen naar roeiwedstrijden'

Het stijlroeien werd een der drukst bezette nummers op de wedstrijden, maar na verloop van tijd nam onder roeiende vrouwen het ongenoegen erover toe. Een belangrijk punt van kritiek was de subjectieve beoordeling van de overwegend mannelijke jury. Sommige ploegen maakten van de nood van de sierlijkheid een deugd, en zetten hun aantrekkelijkste roeier op slag om zo de jury te beïnvloeden (Neppérus & De Ruyter 1974, 145). Maar op den duur was dat niet bevredigend. Van verschillende zijden viel ook te beluisteren dat de vrouwen het stijlroeien 'te tam' vonden en naar 'iets pittigers' verlangden. Het sporttijdschrift *Nederlandsche Sport* sprak over 'race-lustige dames'.¹⁵

Ook nu kwam de inspiratie uit het buitenland. In Frankrijk, België en Engeland, waar de invloed van vrouwen op het maatschappelijk leven als gevolg van de Eerste Wereldoorlog gegroeid was, werden na 1918 snelheidscompetities voor vrouwen opgezet. De roeisters hadden zich in die landen over het algemeen in aparte vrouwenclubs verenigd. Studentes van meisjescolleges namen daarbij het voortouw. In Engeland werd in 1919 de eerste officiële vrouwenroeiwedstrijd gehouden tussen twee achten uit Cambridge en London. Vanaf dat moment breidde het vrouwenroeien zich gestaag uit. Omdat de bestaande nationale bond niets met hen te maken wilde hebben, sloten de vrouwenclubs zich in 1923 aaneen tot de *Women's Amateur Rowing Association* (WARA). Enkele jaren later organiseerde die de eerste Oxford-Cambridge-wedstrijd voor vrouwen (Hargreaves 1994, 125-126; Cleaver 1957, 157). In 1929 nam zij samen met enkele Poolse vrouwen het initiatief voor de eerste internationale wedstrijden te Warschau. Het jaar daarop werden bij Luik, ter gelegenheid van de Europese kampioenschappen voor mannen, ook enkele wedstrijden voor vrouwen georganiseerd. Nadat het bestuur van de Nederlandse Roeibond (NRB) bepaald had dat ze dat verenigingen niet kon verbieden¹⁶, namen hier ook ploegen van Het Spaarne (Heemstede) en Nautilus (Rotterdam) aan deel. Op initiatief van de vereniging van Leidse studentes, De Vliet, werd het bondsbestuur tot een meer expliciete regeling gedwongen. Aanleiding was het verzoek dat De Vliet in 1929 kreeg om deel te nemen aan snelheidswedstrijden in Parijs. De Franse roeibond wilde de deelname van De Vliet als een officiële Nederlandse afvaardiging beschouwen. Hieraan kon de NRB niet voldoen, omdat het 'damesraceroeien' in Nederland formeel niet bestond. De leden van De Vliet drongen er op aan ook in eigen land dergelijke wedstrijden uit te schrijven. In dezelfde tijd nodigde de Engelse WARA de roeibond uit om een vergadering in Londen bij te wonen waarop een internationale organisatie voor raceroeien door vrouwen opgericht ging worden.¹⁷ Binnen de roeibond, geheel bestaande uit mannelijke bestuurders, waren de meningen verdeeld. Sommigen, onder wie het invloedrijke bestuurslid H. Mieremet, stelden zich op het aloude beschermende standpunt en verwezen naar de oordelen van 'medici-leden' van roeiverenigingen, zoals de bekende Nereus-coach en gynaecoloog dr. Meurer, die er zeer afwijzend tegenover stond. Ook werd gewezen op de 'walchelike vertooningen tijdens de Olympische spelen' waar enkele vrouwelijke atleten na het lopen van de 800 meter in elkaar waren gestort (Derks 1997b). Anderen wezen op het feit dat damesleden voor vele verenigingen een belangrijk deel van de contributies binnenbrachten. En onder die vrouwen bestond nu eenmaal 'een vrij algemeene en sterke strooming' om deel te nemen aan snelheidswedstrijden. Men kwam er niet uit. Besloten

werd adviezen in te winnen bij enkele medici van naam en faam, waaronder de fysioloog prof. dr. F.J.J. Buytendijk en de gynaecologen Meurer en I. Snapper. Voorts werd aan de verenigingen een enquête gezonden met de vraag hoe men tegenover het raceroeien door vrouwen stond. Het overgrote deel der respondenten (70% van alle aangeschreven verenigingen) bleek er negatief tegenover te staan. Het bestuur vreesde door publicatie van die gegevens de vrouwelijke leden al te zeer tegen het hoofd te stoten en besloot de uitkomsten niet te publiceren. Men wilde eerst meer advies inwinnen en besloot een beslissing uit te stellen, mede in afwachting van de besluiten die de internationale roeibond (FISA) zou nemen.¹⁸ In navolging hiervan hield het bestuur van de Amsterdamsche Roeibond een speciale avond over het onderwerp 'raceroeien voor vrouwen'. Vrijwel alle verenigingsvoorzitters, van wie verscheidenen arts waren, spraken zich ertegen uit. Ook hier deed met name Meurer zich gelden. Hij vreesde aantasting van de vrouwelijke voortplantingsorganen en schade als gevolg van 'het zoozeer en periodiek wisselende weerstandsvermogen der vrouw' als gevolg van haar 'vrouw zijn'. Anderen koesterden nog steeds esthetische bezwaren. Enkele aanwezigen waren wel van mening dat het systeem van stijlroeien onbevredigend was omdat het subjectiviteit in de hand werkte.¹⁹

Tegen alle oppositie in bleven de vrouwen van De Vliet aandringen. Ook deze keer vond men een gewillig oor bij organisator Hollandia. De roeisters konden daarbij profiteren van al langer bestaande competentieproblemen tussen de NRB en Hollandia. Hollandia betrok tegenover de roeibond de stelling dat men geen toestemming nodig had om wedstrijden voor nieuwe groepen uit te schrijven, mits dat niet in strijd was met de reglementen. Men wilde zoveel mogelijk de roeisport bevorderen en de reglementen spraken zich niet expliciet tegen de deelname van vrouwen aan snelheidswedstrijden uit. Er werd in het geheel geen onderscheid tussen mannen en vrouwen gemaakt, omdat de wedstrijden altijd het exclusieve terrein van mannen waren geweest. Dit bood Hollandia een opening, en daarover ging menig 'amicie' briefje over en weer.

Niettemin lag ook bij Hollandia de herinnering aan de wedstrijden van 1914 nog vers in het geheugen. Het bestuur weigerde dan ook:

(...) haar roeifestijn door onverkwikkelijke tafereelen te doen ontsieren en evenmin wenscht het, dat haar roeibaan de plaats zal zijn waar de man het hooge respect voor de vrouw verliest.²⁰

Zuiver fysieke factoren mochten het vrouwenroeien niet gaan overheersen, zo luidde de algemene mening. Het stijlelement moest blijven meewegen.

Dat overwegende, stemde het bestuur ermee in, in 1930 als proef in het programma snelheids-stijlwedstrijden op te nemen. De roeisters kregen punten voor de stijl, het doorlopen van de boot, het geheel en de tijd waarbinnen het traject werd afgelegd. De NRB stemde hiermee uiteindelijk in.²¹

Hoewel dit compromis niet was wat 'de race-lustige dames' eigenlijk wilden, verschenen op 31 mei 1930 toch verscheidene vrouwenploegen tijdens de Hollandiawedstrijden op het water om deel te nemen aan de eerste stijl-snelheidswedstrijden. Het was een acht van het Utrechtse Viking die als eerste beslag legde op de overwinning. Niemand was uitgeput, niemand viel flauw. Het was, met andere woorden, een geslaagd experiment, dat kort daarop door de Leidse studentenroeivereniging Njord werd herhaald. In antwoord op een enquête van Hollandia aan de deelnemende roeisters, waarin hen was gevraagd om gegevens over training en gezondheid bij te houden, schreven vrouwen van De Vliet, Nautilus, Willem III, Nereus en Dordt dat het snelroeien een heilzame werking had op hun gestel.

In de daaropvolgende jaren namen steeds meer verenigingen met vrouwenploegen deel aan de stijl-snelheidswedstrijden. Coaches die eerst sterk tegen het vrouwenroeien gekant waren geweest, bekeerden zich. Ook het aantal nummers waarin gestart kon worden, breidde zich uit. Behalve in achten en vieren konden vrouwen ook in de dubbeltwee en de skiff uitkomen. Bovendien werden deze nummers ook toegankelijk voor junioren, maar zij mochten alleen deelnemen aan de stijlwedstrijden. In het 'Proefreglement voor roeiwedstrijden voor dames' dat werd opgesteld, was sprake van een baanlengte van 1000 meter met een draaiboei. De eerste 400 meter naar en van de boei moesten in een relatief rustig tempo worden afgelegd, de laatste 200 meter mochten de ploegen versnellen. De traditionele opvattingen over sierlijkheid bleken taai: wanneer een ploeg bij het passeren van de finish zichtbare tekenen van vermoeidheid vertoonde, werd die onherroepelijk van de overwinning uitgesloten. Ook bleven er problemen bestaan omtrent de kleding: de rokken bleven vaak tussen de slidings zitten. Dat nam niet weg dat de aanhoudende vrouwen er, samen met het voortvarende Hollandiabeestuur, in waren geslaagd de roeicultuur in Nederland in de jaren dertig definitief om te buigen.

Racende vrouwen

Russische roeisters

Vanaf het eind van de jaren dertig rukte het bestuur van de NRB wat betreft het bevorderen van het wedstrijdroeien voor dames op van de internationa-

le achterhoede naar de avant garde. Bij de eerste naoorlogse nationale kampioenschappen van 1946 werden in de meeste courante nummers ook wedstrijden voor dames uitgeschreven. De NRB werd de drijvende kracht achter het tot stand brengen van een door de internationale roeibond erkend Europees dameskampioenschap. Dat vond in 1954 voor het eerst plaats op de Bosbaan in Amsterdam. De Nederlandse roeisters, die al eerder in Westeuropees verband aan wedstrijden hadden deelgenomen en toen uitblonken, moesten bij dit kampioenschap de Russinnen in alle nummers met grote afstand voor laten gaan. Toen ontstond een reactie die typisch is voor de moderne internationale topsport van zowel mannen als vrouwen. Alom ging men zich bezinnen wat er gedaan moest worden om de voorsprong van de Russinnen in te halen. Dat kwam neer op vaker trainen en conditietraining in de winter. De concurrentie in internationaal verband leidde, net als al eerder het geval was bij de mannen, ook bij het roeien van vrouwen tot het dominant worden van het prestatiestreven (Stokvis 1979, 144). De vraag of dit niet ten koste van het uiterlijk schoon, de gezondheid of het wezen van de vrouw zou gaan, speelde hier en daar nog wel een rol, maar steeds minder. Het stijlroeien werd langzamerhand naar de achtergrond gedrongen. Steeds minder roeisters waren ervoor te interesseren en het toch al schaarse publiek op de wedstrijdbanen nog minder. Eerst werd het beperkt tot voor meisjes onder de achttien, toen voor meisjes onder de zestien en in 1970 werd het afgeschaft. Gedurende de jaren zestig kwamen de vragen over de schoonheid, de gezondheid en het wezen van de vrouw weer kort op in verband met de belangrijke plaats die de krachttraining met zware gewichten bij het roeien kreeg. Dit was echter een zaak waar de roeibond geen greep op had en meer en meer vrouwen vonden baat bij deze vorm van training. Ook de baanlengte leverde nog enige discussie op. Die was in 1954 voor vrouwen op 1000 meter gesteld, voor het herenroeien was dit 2000 meter. In 1985 werd dit ook de afstand voor de vrouwen. Met de opkomst van het internationale damesroeien verschenen vrouwen ook op internationaal bestuurlijk gebied. De weerstanden die zij in het milieu van de 'officials' moesten overwinnen vallen buiten het bestek van dit stuk.²²

De Europese kampioenschappen van 1954 vormden een beslissend keerpunt in de emancipatie van het damesroeien. Hoe valt het te verklaren dat de NRB, waarvan het bestuur zich in 1930 unaniem tegen het 'raceroeien door meisjes' uitsprak, enige tijd later de grote voorvechter van het vrouwenroeien werd?

Nederland gidsland

De omslag in het beleid van de NRB kan verklaard worden door de wijze waarop vanaf het begin vrouwen in Nederland bij het roeien betrokken waren te vergelijken met de situatie in andere landen. Zoals gezegd waren er in het buitenland voornamelijk aparte vrouwenroeiclubs, terwijl de Nederlandse roeicultuur vooral uit gemengde clubs bestond. De bloeiende en volledig zelfstandige roeiclub voor vrouwelijke studenten De Vliet was hierop een uitzondering, zij het een belangrijke. De onafhankelijke positie van de buitenlandse verenigingen maakte het mogelijk dat zij zich minder van de weerstand van mannen hoefden aan te trekken dan in Nederland het geval was. Met andere woorden: zij hoefden minder de weg van de sierlijkheid te bewandelen en konden eerder overgaan op echte wedstrijden. Maar tegenover die vrijheid stond wel dat ze binnen de gevestigde nationale en internationale organisaties geen invloed konden uitoefenen. Naarmate in Nederland meer vrouwen gingen roeien, kregen zij meer invloed binnen de NRB en via deze nationale bond ook binnen de internationale. In 1939 werd het prominente Vliet-lid mr. F. le Cosquino de Bussy als eerste vrouw lid van het NRB-bestuur. Van toen af aan nam de NRB het op zich om te bevorderen dat het wedstrijdroeien door vrouwen onder de hoede van de internationale roeibond kwam. Datzelfde jaar bevorderde de NRB, samen met de Duitse bond, dat het vrouwenroeien ter sprake kwam op het congres van de internationale bond. Internationaal bleek er echter zoveel weerstand tegen te bestaan dat het voorstel om een internationaal kampioenschap voor dames te organiseren geen schijn van kans had (NRB 1917-1967, 193). Nadat in 1941 voor het eerst sinds 1914 in Nederland weer een echte wedstrijd voor vrouwen was georganiseerd, besloot de NRB aan het eind van dat jaar dit wedstrijdroeien officieel te erkennen. Na de oorlog zette Le Cosquino de Bussy, samen met representanten van de vrouwenbonden van Denemarken en Engeland en een vertegenwoordigster van de Franse roeisters de strijd om de internationale erkenning van het vrouwenroeien voort. Omdat Le Cosquino als enige namens een bij de internationale bond aangesloten nationale bond optrad, kreeg haar stem extra gewicht. In 1951 werden voor het eerst door de internationale bond erkende wedstrijden gehouden, in 1954 volgde op de Amsterdamse Bosbaan het eerste Europese kampioenschap voor vrouwen.

Het is niet zo eenvoudig te verklaren waarom in Nederland, meer dan in het buitenland, vrouwen van meet af aan in hetzelfde organisatorische verband als mannen gingen roeien. Het is niet typisch voor het roeien. Ook in de meeste andere sporten ziet men in Nederland dat vrouwen zich, meer dan in andere landen, op nationaal niveau organiseerden in het kader van de door mannen opgerichte bonden, al zijn er in sommige takken van sport

wel clubs uitsluitend voor vrouwen. Het globale beeld is dat in vooraanstaande sportlanden als Engeland en de VS vrouwen zich apart organiseerden in het kader van door docentes lichamelijke oefening gedomineerde organisaties. Daarbinnen probeerde men de wedijver zoveel mogelijk te remmen. In de meeste Europese landen werd het aan de vrouwen zelf overgelaten hoe en of ze zich organiseerden, in ieder geval werden ze niet toegelaten tot de clubs en bonden van mannen. Alleen in Duitsland was het verenigingswezen, wat betreft de verhouding tussen mannen en vrouwen ongeveer zo opgezet als in Nederland (Guttmann 1991, 165). Deze verschillen tussen landen op sportgebied zijn verbonden met uiteenlopende nationale patronen die zich in sekseverhoudingen in het algemeen voordoen. In de Angelsaksische landen valt op dat sport sterk in het kader van onderwijsinstellingen beoefend wordt. Deze waren veel meer dan in Nederland naar geslacht gescheiden. In deze instellingen werd uit pedagogische overwegingen aan jongens veel meer de gelegenheid gegeven tot het beoefenen van wedstrijd sport dan aan meisjes. In de Zuid Europese landen lijken mannen zich meer dan elders te ontspannen in het gezelschap van hun seksegenoten. Deze waarnemingen vragen echter om nader onderzoek.

Ter afsluiting

De geschiedenis van het vrouwenroeien is een interessante casus om veranderingen in de verhouding tussen vrouwen en mannen op sportgebied te bestuderen. Het laat zien hoe een schijnbaar typische mannensport vrouwen heeft aangetrokken en uitgedaagd om grenzen te verleggen, aan conventies te morrelen en een plaats op te eisen. Vrouwen werden lid van dezelfde clubs als mannen en er was bovendien een zeer mondige club van vrouwelijke studenten. Ze namen deel aan wedstrijden, aanvankelijk alleen op esthetische wijze, maar vanaf het einde van de jaren twintig onder invloed van het buitenland ook om het hardst roeiend. Het kostte strijd om te mogen hijgen en zweten aan boord, maar uiteindelijk zagen mannelijke bestuurders wel in dat het wedstrijd roeien door vrouwen niet tegen te houden was. Een bekwame pionierster als Le Cosquino de Bussy bracht hen er zelfs toe om internationaal als voorvechter te gaan optreden.

Vanuit feministisch oogpunt is dit wellicht een wat teleurstellend verhaal. Scherp geformuleerde eisenpakketten of hoog oplopende ruzies zijn nagenoeg afwezig. In de wereld van roeiende vrouwen speelden feministische doelstellingen nauwelijks een rol. De roeicultuur was een burgerlijk-stedelijke cultuur, die begrepen als stijl en fatsoenlijke sportiviteit hoog in het vaandel droeg. Ook de veel voorkomende joviale en

overdrijvende omgangsvormen van de corpsstudenten overschreden deze grenzen niet. De roeiende vrouwen deelden dit mentale en symbolische universum. Hun initiatieven om aan conventies te schaven sloten dan ook aan bij heersende opvattingen over vrouwelijkheid en mannelijkheid, maar rekten die grenzen steeds wat verder op. Dit proces hebben we metaforisch omschreven met de 'weg van de sierlijkheid'. Zonder expliciete politieke strijd, maar langs wegen van geleidelijkheid zijn sportieve beperkingen en obstakels geslecht. Binnen elke tak van sport is sprake van specifieke en voortdurend verschuivende machtsverhoudingen en processen van betekenisgeving. Dat vraagt om meer en nader gespecificeerd sporthistorisch onderzoek naar de processen van invoeging en participatie van vrouwen.

Roeiende vrouwen hebben er mede toe bijgedragen dat in burgerlijke kring geleidelijk een nieuwe notie van vrouwelijk lichaam kon ontstaan: die van het sportieve vrouwenlichaam. Het ideaalbeeld was niet langer het bloedarme, vergroeide en slappe vrouwenlichaam van de negentiende eeuwse dochter uit betere kring, noch dat van de lichtzinnig vermaak najagende vrouw. De sportieve vrouw was krachtig, moedig en vastberaden, vrolijk en fris. Omdat zij echter te allen tijde sierlijk bleef, bleef ze vrouwelijk en daarmee in hoge mate acceptabel.

Dit alles laat de vraag onverlet wat de weg van de sierlijkheid uiteindelijk heeft opgeleverd. Een roeister die rond 1914 dagelijks urenlang trainde, een hoge zuurstofopnamecapaciteit per minuut had en een laag vetpercentage paarde aan een grote spiermassa, zou geen enkele prijs hebben gewonnen. Integendeel: het is niet denkbeeldig dat zij voor het leven zou zijn geschorst. Ruim tachtig jaar later loopt zo'n roeister eveneens kans om een prijs te missen, maar nu omdat de coach van mening is dat ze toch niet sterk genoeg is.

Noten

1. *Gedenkboek der Utrechtsche studentenroeivereniging 'Triton' 1880-1930*, (Utrecht 1930), 5.
2. *Nereus 1885-1985. Een eeuw top-roeien*, (Amsterdam 1985), 44.
3. *Ons Amsterdam*, 1957 jrg. 9, 359.
4. Jaarverslag De Vliet 1916/17. *Gemeentearchief Leiden*, no 1024: archief VVSL.
5. *Popria Cures*, jrg. XIV, 13 juli 1903, no 32.
6. *Nereus* 1985, 43.
7. *id.*, 54, 56.
8. *id.*, 76.
9. Brief Hannie Zeehuizen aan Carolina Gunning [lid voorbereidingscomité] (31 maart 1913), in: *Gemeentearchief Amsterdam*, nr. 89; Archief Vereniging Tentoonstelling 'De Vrouw 1813-1913', nr. 133, cie. sport, gymnastiek en spel.
10. *Nereus* 1985, 55.
11. Programma Internationale Roeiwed-

- strijden Hollandia (6 juni 1914), in: *Archief Hollandia*.
12. Brief N.J. Deven aan n.n. (25 mei 1930), in: *Archief Hollandia*.
13. J.A. van der Vegte, 'Tafelrede Hollandia 1914 ter gelegenheid van het eerste optreden van dames roeiploegen', in: *Gedenboek Laga 1897-1926*.
14. Dezelfde mechanismen (verontwaardiging op vrouwelijke inspanning, gevolgd door beperkende maatregelen), vonden plaats in andere sporten, zoals zwemmen en met name atletiek (Derks 1995; 1997a; 1997b).
15. 'Race-roeien voor dames', in: *Nederlandsche Sport*, febr. 1930.
16. Notulen bestuursvergadering Nederlandsche Roeibond (NRB) (9 nov. 1929), in: *Gemeentearchief Amsterdam*, archief NRB (ongeordend).
17. Notulen bestuursvergadering NRB (13 april 1929), in: *ibidem*.
18. Notulen NRB (27 juli en 12 oktober 1929), in: *ibidem*.
19. Jaarverslag Amsterdamsche Roeibond 1929; 'Amsterdamsche Roeibond', in: *Amsterdamsche Courant*, februari 1930.
20. Brief van bestuur Hollandia aan de besturen der Nederlandse roeiverenigingen (6 maart 1930), in: *Archief Hollandia*.
21. Notulen NRB (1 maart 1930); 'De snelheidsfactor bij het damesroeien', in: *De Telegraaf*, 5 januari 1931.
22. Nog in 1969 werd het de vrouwelijke vertegenwoordigster van de KNRB tijdens de Europese Kampioenschappen voor dames in Klagenfurt verboden plaats te nemen op de tribune voor officials. Zie: *De Nederlandse Roeisport deel II 1967-1982* (Amsterdam 1983), 36.

Literatuur

- Abendanon, G.A. & N.J. Beversen, (samenst.) (1932), *Gedenboek der studentenroeisport en van den Nederlandschen Studenten Roeibond 1883-1932*, Delft.
- Cleaver, Hylton (1957), *A history of rowing*, Londen.
- Crone, G. (1948), *Koninklijke Amsterdamsche roei- en zeilvereniging De Hoop 1848-1948*, Amsterdam.
- Derks, Marjet (1995), 'Oolijk, frisch en Hollandsch. Jonge zwemsters en vooroorlogs sportheldendom', in: *Vrijetijd en Samenleving* 13, 3/4, 81-93.
- Derks, Marjet (1997a), 'De ondraaglijke lichtheid van de zweefmolen. Gymnastiek en bewegingscultuur, 1857-1928', in: Anna Aalten, Marjet Derks, *Op spikes en spitsen. Over sekse en lichamen in beweging* (Amsterdam 1997), 13-49.
- Derks, Marjet (1997b), 'Wenscht ge zoo uw moeder...uw zuster...uw bruid?' De doorbraak van de vrouwenatletiek op de Olympische Spelen van Amsterdam, 1928', in: *Kleio* (ter perse).
- Gouw, J. ter (1871), *De Volksvermaken*, Amsterdam.
- Guttmann, Allen (1991), *Women's Sports, a History*, New York.
- Hagedijk, Rob (1980), *Het Studentenleven*, Amsterdam.
- Hall, Ann M. (1976), 'Sport and Physical Activity in the Lives of Canadian Women', in: Richard Gruneau & John G. Albinson (eds.), *Canadian Sports*, Don Mills, Ontario.
- Hargreaves, Jennifer (1994), *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*, Londen.

- Holt, Richard (1989), *Sport and the British: a Modern History*, Oxford.
- Jorissen, F., J. Kramer & J. Lengkeek (1990), *Het water op. 400 Jaar pleziervaart in Nederland*, Hollandia.
- Knoppers, Annelies (1995), 'Wat versterkt sport in mannen behalve hun spieren?', in: *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 16, 1, 33-45.
- Landaal, Mr. A.J. (1949), *Njord 1874-1949*, Leiden.
- Landes, David S. (1969), *The unbound Prometheus. Technological change and industrial development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge.
- Mangan, James & Roberta Park (eds.) (1987), *From 'Fair Sex' to Feminism: Sport and the Socialization of Women in the Industrial and Postindustrial Eras*, London.
- McCrone, Kathleen (1988), *Sport and the Physical Emancipation of English Women 1870-1914*, London.
- Neppéus, H. & K. de Ruyter (samenst.) (1974), *Honderd jaar Njord (1874-1974)*, Leiden.
- Neppéus, H. (1982), *K.Z. & R.V. Hollandia 100 jaar 1882-1982*. z.p.
- Pfister, Gertrud (1980), *Frau und Sport*, Berlin.
- Romein, Jan (1967), *Op het breukvlak van twee eeuwen II*, Leiden.
- Schuppen, Nine van (1980), 'Van vrouwenvermaak tot damesrecreatie. Een overzicht van de Nederlandse ontwikkeling van sportbeoefening voor vrouwen in de negentiende eeuw', in: Josine Blok e.a. (eds.), *Jaarboek voor vrouwengeschiedenis dl. 1*, Nijmegen, 12-45.
- Stearns, Peter N. (1975), *European society in upheaval. Social history since 1750*, New York.
- Stokvis, R. (1979), *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen*, Deventer.
- Stokvis, R. (1995), 'De school en de ontwikkeling van de sport- en spelbeweging in Nederland', in: Mark D'Hoker & Jan Tollenaar (red.) *Het vergeten lichaam* (Leuven 1995), 59-75.
- Vissering, Mr. G., 'De roeisport in Nederland', in: *Eigen Haard* jrg. 1893, 282-286.
- Wigglesworth, Neil (1992), *A social history of English rowing*, Londen.